

The basic managerial positions of modernizing higher professional education through the logic of formation and interaction of educational spaces of subjects of educational activity are presented. They realizes vertically – from the highest national to regional, and further – the educational space of each particular educational institution.

Key words: integral educational environment, civil education, continuing education, personal directed education.

Отримано: 20.09.2019 р.

УДК 37.016:2623

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.236-240

Поліна Шулик

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДАВНЬОЄВРЕЙСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ СВЯЩЕННОГО ПИСАННЯ

Автор статті звертається до різних перекладів Старого Завіту, дослідження яких дозволяє побачити в них своєрідну інтерпретацію біблійних текстів, обумовлену як специфікою самих текстів, так і певною метою, яку ставив перед собою перекладач.

Ключові слова: переклад, Танах, таргум, інтерпретація, традиція.

У розмаїтті перекладів Старого Завіту спостерігається загальна тенденція – прагнення перекладачів, не руйнуючи сакральність оригінального тексту, подолати суперечності між «вірністю оригіналу та вірністю національній мовній і конфесійній традиції». Цій проблемі присвячені численні дослідження як вітчизняних, так і закордонних науковців (П. Копанєва [8], Дж. Стейнера [15], М. Баляра [14], Д. Гоциридзе та Г. Хухуні [5], та ін.). Грунтовний аналіз цих досліджень зустрічаємо в дисертації Мороза Ю.А. «Національна традиція біблійних перекладів: філософсько-релігійнознавчий аналіз» [10]. Але в згаданій науковій розвідці, як і у працях вітчизняних науковців, якими послуговується автор (М. Жукалюк [6]; Т. Барщевський [1], О. Горбач [3;4], Ю. Решетніков [11], Р. Турконяк [12]). У центрі уваги закономірно опиняються проблеми українських перекладів Біблії, серед яких особливе місце займає переклад Івана Огієнка [2], де прагнення автентичності перекладу гармонійно поєднується з «вірністю мовній і конфесійній традиції». У той же час, як не дивно, така ж проблема стояла і перед першими єврейськими перекладачами.

Перші переклади Біблії (у данному випадку Танаха) або таргуми з'являються ще в період канонізації Танаха (з III ст. до н. е.) і не завжди з метою відкрити для інших народів Священне Писання. Переклади знадобилися самим євреям, для більшої частини яких іврит на той час перестає бути розмовною мовою, його поступово замінює арамейська і грецька мови. Відчувалася потреба не просто у перекладах, а в нових тлумаченнях біблійного тексту – головної духовної основи єврейського народу, оскільки змінився і його політичний статус, і суспільно-культурне життя. І хоча найдавніший з відомих таргумів – грецький переклад – Септуагінта в основному тяжіє до буквального перекладу, оригінальний текст не залишав перекладачам вибору, провокуючи їх, вимагаючи певних коментарів, тлумачень. Втім, як справедливо відзначає Авідор Шинан, «розночтєння с текстом Священного Писания, которым мы располагаем сегодня, далеко не всегда вызваны «истолковательскими наклонностями» переводчиков – в ряде

случаев они объясняются тем, что перед переводчиками был древний, не во всех деталях совпадающий с известным нам вариант текста Торь» [13, с.134]. Це ж стверджує і Дов Конторер: «Не вызывает сомнения, что этот текст был переводом с другого, не масоретского текста, который у нас перед глазами. Перевод этот во многом повторял масоретский текст (*масоретський текст від слова месорати – традиційний – П.Ш.*), но то, что это был другой текст – это совершенно очевидно» [7]. Дов Конторер, підкреслюючи, і його точку зору підтримують більшість ізраїльських учених, виняткове значення масоретського тексту, заявляє: «Ни один другой текст не может быть с ним даже сопоставлен по значимости. Он является самым полным, самым авторитетным, самым достоверным свидетельством текста. Это значит, что в подавляющем большинстве случаев при различении между ним и каким-то другим источником, масоретский текст является источником наиболее предпочтительным» [7].

Звернемося до історії про Каїна і Авеля – переклад з івриту масоретського тексту, в якому для єврейського коментатора є недолік інформації, результатом якого стає виникнення мідраша. Мідраш цей входить в книгу Берешит раба, складену в середині V століття н.е., яку вважають екзегетичними мідрашем. Екзегетичний мідраш – це коментар, побудований відповідно до порядку віршів біблійного тексту. Мідраш дає відповідний агадичний матеріал на кожен вірш або його фрагмент. Анонімний редактор книги зібрав з різних джерел значний матеріал майже по кожному віршу з книги Берешит (Книга Буття) і представив його у вигляді суцільного тексту, не зважаючи на інші критерії. Оскільки сторінки, присвячені Каїну і Авелю, також коментують майже всі вірші Тори, де розповідається історія першого злочину, виберемо один з центральних її фрагментів.

Текст Писання «...И сказал Каин Эвелю, брату своему... И когда они были в поле, восстал Каин на Эвеля, брата своего, и убил его» (Берейшит, 4:8-9). Текст мідраша: «...И сказал Каин Эвелю, брату своему... И когда они были в поле, восстал Каин на Эвеля, брата своего, и убил его. О чем они поспорили? Они сказали: «Давай поделим весь мир». Один взял себе землю, другой – то, что движется. Первый говорит: «Земля, на которой ты стоишь, – моя!» А другой говорит: «А то, что на тебе надето, – мое!». Тот говорит: «Раздевайся!», а этот говорит: «Лети!» И тогда «восстал Каин на Эвеля, брата своего». Раби Йегошуа от имени раби Леви сказал: «Оба они взяли себе и движимое и недвижимое, а поссорились из-за того, что каждый из них говорил: «Храм будет построен на моей земле!» Ибо сказано Цион будет вспахан, как поле. (Миха 3:12). Из-за этого спора и восстал Каин на Эвеля, брата своего. Раби Йегуда сказал: «Они поссорились из-за первой женщины, созданной еще до Хавы». Сказал раби Айву: «Но она была обращена в прах еще до Хавы – из-за чего же они поссорились?» Сказал раби Хуна: «Из слов Торы видно, что и у Каина и у Эвеля были сестры-близнецы, причем у Каина – одна, а у Эвеля – две. Из-за этой второй сестры они и поссорились. Один говорит: «Она будет моей, потому что я старший», а другой говорит: «Она будет моей, потому что родилась вместе со мной». Из-за этого спора и Восстал Каин на Эвеля, брата своего» [9, с.314]. Текст мідраша починається з уривка тексту Тори, де існує недолік інформації: «И сказал Каин Эвелю, брату своему...». Що сказав – невідомо. Якби було б відомо, можливо, не треба було б ставити питання – чому вбив? Але для автора дуже важливо поставити це питання – питання про природу злочину, природу насильства, раз і назавжди закриваючи дорогу догматичному підходу і створюючи умови для плюралізму. Мідраш це використовує, і перед нами три тлумачення. Першою серед причин

він називає суперечку за власність, що у всі часи було головною причиною воєн і кровопролиття; другою – духовний аспект, що стосується ідеології, віри, в ім'я якої також оголювалися клинки; третьою – жінку. Як бачимо, класичний мідраш використовує те, що текст Писання надає можливість для різних тлумачень і розумінь. І саме питання, поставлене у мідраші («Про що вони сперечалися?»), передбачає наявність різних відповідей. Відповіді ці допомагають з'єднати текст архаїчний з текстом актуальним, оскільки поставлена проблема стосується не лише цього першого і єдиного випадку, коли брат вбиває брата. Проблема значно ширша: який дійсний мотив, яка найглибша причина, що приводить людей до суперечки і братовбивчої війни? Отже, в канонічному тексті обірвана фраза породжує різні тлумачення. А в Септуагінті вірш має закінчення. У цьому Таргумі відомо, що сказав Каїн: «поїдемо-ка в поле». Логічно, адже брати все ж таки опинилися у полі, де все і відбулося.

У зв'язку з історією про Каїна і Авеля звернемося ще до одного таргума, який традиційно називають Таргум Іонатана, сумнівне авторство якого підтримує лише назва. Інша назва цього перекладу Таргум Єрусалимі (Єрусалимський переклад). Хтось використав по відношенню до нього аббревіатуру ТІ (Таргум Іерусалимі). Це розшифрували як Таргум Іонатан (Іонатану бен Узієлю належав відомий арамейський переклад Пророків) – і сталася плутанина. Для цього Таргума характерні численні додатки до оригінального тексту, які від двох-трьох слів можуть розширюватися до розгорнутих і істотних вставок, під вантажем яких часом втрачається біблійний вірш. Що стосується історії про Каїна і Авеля, автор вводить у неї суперечку, яка розгорілася між братами і в центрі якої опинилися теологічні проблеми. Ось уривок цієї суперечки: Каїн: «Я готов погодитися, що в сотворенні мира проявилось милосердие Божье, но я также вижу, что здесь, на земле, добрые дела человека ничего не решают, ибо суд вершится предвзято. Нет справедливого суда и нет праведного Судьи. Почему мое жертвоприношение оказалось неугодно Богу, а твое было принято благосклонно?» Авель: «Есть справедливый суд и есть Судья праведный, нет никакой предвзятости» [Цит. за: 13, с.140]. І хоча необхідність у цьому розгорнутому діалозі викликає сумніви, дії автора перекладу, що намагається надати біблійному тексту «нове истолкование, соответствующее современному реалиям» [13, с.133], виправдані метою – викликати у реципієнтів живий відгук.

Цей переклад належить до найцікавішої і багаточисельної групи арамейських таргумів, яку відкриває, як традиційно вважається, Таргум Онкелоса. Автор Таргума (питання про авторство цього Таргума залишається суперечливим), на думку Авігдора Шинана, в основному спрямований на точний переклад. В той же час Дов Конторер відзначає, що перекладач часто-густо вносить певний інтерпретаційний момент до свого перекладу. Як би там не було відхилення від тексту, що зустрічаються в перекладі, – це віддзеркалення його принципово релігійних поглядів. Коли йдеться про Творця, він відмовляється від буквального перекладу, щоб не говорити про нього словами, які характеризують і описують виключно людину. Коли говориться, наприклад: «И вспомнил Всевышний», Онкелос перекладає: «И поднялась перед Ним память...». Замість слів «...под ногами Его» [Исх. 24:10] пише «...у подножия Трона Его», а фраза «И обонял Господь приятное благоухание» [Быт. 8:21] звучить у нього «Господь благосклонно принял жертвоприношение...». Коли у тексті говориться про емоції Всевишнього, Онкелос також уникає слів, що отождожують Творця з «людськими атрибутами». Деяка тенденційність виявляється і в опи-

сах праотців єврейського народу, чию репутацію перекладач ревно оберігає. І якщо в оригіналі говориться, що Яков привласнив собі первородство «хитростю», то в Таргумі Онкелоса замість «хитрості» з'являється «мудрість». Але тенденційність в описах патріархів і Всевишнього ще зрозуміла. Не завжди виправдано використання окремих вставок з усної традиції, що доповнюють текст оригінала. У той же час свобода перекладу (перифраз, додатки, тлумачення) обумовлена завданням, яке стояло перед перекладачем, – полегшити сприйняття священного тексту, в першу чергу, тим, хто не володів івритом, і тому не міг зрозуміти слів Тори. До цього можна додати «стремление затушевать имеющиеся в Библии противоречия, попытки обойти теологические проблемы, подчеркивание особой важности тех или иных заповедей» [13, с.141].

Якщо таргуми, створені для євреїв (маються на увазі арамейські), були покликані навчити їх основам юдаїзму, то Септуагінта, Пшита – християнський переклад Танаха на сирійсько-арамейський, і переклад на латинський – Вульгата, IV-го століття нової ери, а також більшість давніх перекладів, зроблених з Септуагінти, подають християнську інтерпретацію Єврейської Біблії, в якій перекладений івритський текст, утверджує догмати християнства.

Отже, вже давні єврейські переклади біблійних текстів, створені для самих євреїв доводили, що: «Переклад біблійного тексту завжди не лише втрачає, але й переіначує зміст висхідного тексту, неминуче вносить в перекладений текст як національні мовні та культурні конотації, накопичені мовою перекладу, так і конфесійні особливості, зумовлені прагматичними потребами громад віруючих, які ним користуються» [10].

Список використаних джерел:

1. Барщевський Т. Вступ до біблійних наук: Конспект лекцій. Львів : Свічадо, 2006.304 с.
2. Біблія Або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / [переклад професора І. Огієнка]. Київ : УБТ, 2015. 1365 с.
3. Горбач О. Повні та часткові переклади Біблії українською мовою. *Бюлетень Українського Біблійного Товариства*. 1999. № 10. С. 26-32.
4. Горбач О. Повні та часткові переклади Біблії українською мовою. *Бюлетень Українського Біблійного Товариства*. 2000. № 11 С. 45-49.
5. Гоциридзе Д.З., Хухуни Г. Т. Возрождение и Реформация в истории перевода и переводческой мысли. Тбилиси : Изд-во Тбил. ун-та, 1994. 246 с.
6. Жукалюк М., Степовик Д. Коротка історія перекладів Біблії українською мовою. Київ : Українське Біблійне Товариство, 2003. 176 с.
7. Контонер Дов. Библейская критика. URL: http://www.machanaim.org/tanach/_bikoret/kont1.htm.
8. Копанев П.И. Вопросы истории и теории художественного перевода / под ред.: Г.Р. Гачечиладзе. Минск : Издво Белорусского гос. ун-та, 1972. 297 с.
9. Литература агады: Библиотека еврейской классики / составление и редактирование И. Бегун, Х. Корзакова. Москва : ДААТ/ Знание, 1999. 384 с.
10. Мороз Ю.А. Національна традиція біблійних перекладів: філософсько-релігійно-навчаний аналіз : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11. Житомир, 2017. URL: http://eprints.zu.edu.ua/25622/1/dys_Moroz.pdf.
11. Решетніков Ю. Не хлібом єдиним буде жити людина, але словом Божим *День*. 2003. № 201.
12. Турконяк Р. Українські переклади Святого Письма. Конспект доповіді на конференції «Святе Письмо в житті українського народу». Рим : Інститут св. Климента Папи. 2010. 9 с.

13. Шинан Авидгор. Мир агадической литературы. Москва : Мосты культуры ; Иерусалим : Гешарим, 2003. 208 с.
14. Ballard M. De Cicéron à Benjamin. Traducteurs, traductions, réflexions. Lille, 1992. 304 p.
15. Steiner G. After Babel : Aspects of Language and Translation. Oxford : Oxford University Press, 1975. 560 p.

The author of the article draws attention to the desire of Bible translators, among which was Ivan Ogienko, to combine authenticity of the translation with the devotion to the linguistic and confessional traditions. On the focus of scientific research are Targums, the ancient Hebrew translations of the Old Testament, the study of which allows to see in them a peculiar interpretation of biblical texts, conditioned by the specificity of the texts and the specific purpose set by the translator. Targums were intended for Jews, for whom Hebrew wasn't any longer a spoken language. There appeared a necessity not just for translations that would teach the basics of Judaism, but for new interpretations of the biblical text as a main spiritual basis of the Jewish people in the alternative political and socio-cultural reality. Very often due to the lack of information the text of Scripture provokes a translator to interpretation. Thus, it resulted in the emergence of Midrash (interpretation, commentary) as a peculiar genre. In the texts of Midrash and Targums by Jonathan and Onkelost, the authors try to give a new interpretation in accordance with the realities of the time, rising the live interest of the recipients and demonstrating their fundamental religious views.

While Targum created for the Jews (Aramaic) was intended to teach them the basics of Judaism, the Septuagint and Pshita (a Christian translation of Tanakh into Syriac-Aramaic), and the Vulgate, a translation into Latin of the 4th century AD, as well as the ancient translations made from the Septuagint suggest a Christian interpretation of the Hebrew Bible, setting up the tenets of Christianity.

Thus, ancient Hebrew translations of biblical texts proved that the authors introduced both national linguistic and cultural connotations, and also confessional features into the translated text.

Key words: translation, Tanakh, Targum, interpretation, tradition.

Отримано: 24.10.2019 р.